# ÜLKEMİZİN KORUNAN ALANLARI İÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR EKOTURİZM YÖNETİMİ ÖLÇÜT VE GÖSTERGELERİNİN BELİRLENMESİ

**İnci Zeynep AYDIN[1], Atakan ÖZTÜRK[2], Ufuk DEMİRCİ[3]**

## ÖZET

Son yıllarda yaşanan ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak turizm anlayışı ve aktivitelerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle doğal, kültürel ve sosyal kaynakları uzun vadede koruyan ve bu süreci ekonomik gelişme ile destekleyen sürdürülebilir turizm, ekoturizm olarak adlandırılan turizm çeşitleri önem kazanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, ulusal ve uluslararası öneme sahip doğal ve kültürel kaynaklar ile biyolojik çeşitliliği bir servet olarak muhafaza edip geleceğe taşıyabilecek önemli bir araç olarak görülen korunan alanlarda ekoturizm faaliyetlerinin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği daha fazla öne çıkmıştır. Korunan alanlardaki ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilir yönetiminin sağlanabilmesi için her şeyden önce sürdürülebilirliğin ölçülmesi ve izlenmesine katkı sağlayacak ölçüt ve gösterge setlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya genelinde sürdürülebilir ekoturizm yönetimi amacına hizmet edecek çok sayıda ölçüt ve gösterge seti geliştirilmiş olsa da ülkemizde hâlihazırda amaca hizmet edecek bir ölçüt ve gösterge seti geliştirilmemiştir. Bu çalışmanın amacı, korunan alanlarda gerçekleştirilecek olan sürdürülebilir ekoturizm yönetimi için ulusal düzeyde ölçüt ve göstergelerin belirlenmesidir. Bunun için korunan alanlar, sürdürülebilir turizm ve ekoturizm konuları hakkındaki her türlü kitap, makale, bildiri ve tez vb. bilimsel çalışmalar ile dünya genelinde kabul görmüş olan ITTO Süreci, Pan- Avrupa (Helsinki) Süreci, Montreal Süreci, Tarapato Önergesi, Kurak Kuşak Afrika Süreci, FAO-UNEP (Yakın Doğu) Süreci, Orta Amerika Süreci ve CIFOR süreçleri gibi uluslararası sözleşmelerin ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) örgütleri tarafından belirtilen turizme ilişkin çeşitli ölçüt ve gösterge setlerinden materyal olarak istifade edilerek muhtemel olan ölçüt ve gösterge geliştirilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Sürdürülebilir ekoturizm, korunan alanlar, ölçüt ve göstergeler

# DEFINING OF CRITERIA AND INDICATORS OF SUSTAINABLE ECOTOURISM MANAGEMENT FOR PROTECTED AREAS OF OUR COUNTRY

## ABSTRACT

Significant changes have occurred in the understanding and activities of tourism in parallel with the economic, political and technological developments experienced in recent years. In particular, sustainable tourism that protects the natural, cultural and social resources in the long term and supports this process with economic development, and the types of tourism called ecotourism have gained importance. In parallel with these developments, the natural and cultural resources with a national and international importance and the applicability and sustainability of ecotourism activities in protected areas, which are regarded as an important tool that will preserve biological

[1] Arş. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, iza@artvin.edu.tr

[2] Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, atak08@hotmail.com

[3] Arş. Gör. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü Orman Ekonomisi Anabilim Dalı, udemirci08@hotmail.com

diversity as a fortune and carry it to the future, have become more prominent. Above all, there is a need for criteria and indicator sets that will contribute to the measurement and monitoring of sustainability to ensure the sustainable management of ecotourism activities in protected areas. Although a large number of criteria and indicator sets that will serve the purpose of sustainable ecotourism management have been developed around the world, no criteria and indicator set that will serve the purpose has yet been developed in our country. The purpose of this study is to determine the criteria and indicators at the national level for sustainable ecotourism management to be carried out in protected areas. Therefore, potential criteria and indicators have been developed by using all kinds of scientific studies such as books, articles, papers and theses about protected areas, sustainable tourism and ecotourism, and such as ITTO Process, The Pan- European Forest Process, Montreal Process, Tarapato Proposal, Dry-Zone Africa Process, The Near East Process, Central America Process and CIFOR various criteria and indicator sets with UNWTO, GSTC that have been accepted around the world as materials.

**Keywords:** Sustainable ecotourism, protected areas, criteria and indicators

## 1. Giriş

Günümüzde turistler, tatillerini, hobilerini ve ilgi alanlarını geliştirerek, genel yaşam alanlarından farklı yöreleri tercih etmeye çalışan, bulundukları çevre ile bütünleşen, bulundukları çevrenin insanlarını ve kültürlerini tanımaya gayret eden, çevreye saygılı kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dünya genelinde deniz, kum ve güneş kaynaklarına dayalı geleneksel turizm anlayışı ve buna bağlı olarak turist profili değişmektedir (Dilek ve Şahin, 2002: 112). Geleneksel anlayışta meydana gelen bu değişimin neticesinde turistler çevresel değerlerin daha çok farkına vararak, koruma-kullanma dengesini gözeterek kaynakların daha uzun vadeli kullanımına önem vermektedirler. Başka bir ifade ile turizm kaynaklarının sürdürülebilir olması arzu edilmektedir. Ekolojik açıdan hassas bölgelerde, turizm sektörünün geliştirilmesi hedeflendiğinde, sürdürülebilirlik kavramı öncelikli sağlanması gereken hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürer ve Eke, 2012: 128).

Sürdürülebilir turizm kavramının üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar, sürdürülebilir turizmin çevresel olarak doğal kaynaklar ve özellikle de korunan alanlar üzerinde düşük bir etkiye sahip olması, sosyal ve kültürel olarak yerel topluluğun sosyal yapısına ve kültürüne zarar vermemesi ve ekonomik olarak, yerel topluluklar ve diğer pek çok paydaş için sürdürülebilir ve adil gelirler oluşturarak, yerel topluluğun ekonomik refahına katkıda bulunmasıdır (Yılmaz ve ark., 2015:56).

Sürdürülebilir turizm kavramı ile beraber turizmin yeni çeşitlerinden alternatif turizm, doğaya dayalı turizm ve ekoturizm olarak adlandırılan turizm çeşitleri de önem kazanmaya başlamıştır. Ekoturizm, yaban hayatı ve bitki örtüsünün korunmasına, elde edilen kazanç ile istihdam ve gelir oluşturulmasına destek olurken çevre ve yerel kültür üzerinde en düşük etki yapacağı ileri sürülen bir turizm çeşididir. Aynı zamanda ekoturizm, hem kırsal yerleşmelerle iç içe olan hem de doğal kaynaklara dayalı bir turizm türüdür. Bu nedenlerle, korunan alan çevresindeki hassas ekosistemlerin koruyan, doğal ve kültürel değerlere olumlu katkılar sağlayan ve bu bölgelerin çevresinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik gelişmesini de imkan veren ve bu değerlerin sürdürülebilirliğini temel alan bir turizm çeşidi olarak görülmektedir (Ozaner, 2004:320). Ekoturizmin başarılı bir şekilde yönetilmesi ve sürdürülebilirliği ekoturizmi oluşturan bu unsurlar arasında işbirliği ile gerçekleştirilebilir. Birçok olumlu etkilerinden dolayı, turizmde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, var olan turizm türlerinin alternatifi ya da tamamlayıcısı olarak, ekoturizmin önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır (Dilek ve Şahin, 2002: 110) Ekoturizm, sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirildiğinde, önemli bir turizm türüdür.

Ekoturizm gelirlerinin büyük çoğunluğu, bu bölgelerde yaşayan yerel halka gitmekte, o çevredeki doğal değerlerin korunmasında ve geleneksel kültürlerin yaşatılmasında kullanılmaktadır Bu

nedenle ekoturizm gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmasında öemli rol oynamaktadır (Ozaner, 2004: 321). Ülkemizde ekoturizm faaliyetleri diğer ülkelerde de olduğu gibi özellikle korunan alanlarda gelişme gösterme eğilimindedir.

Korunan alanlarla ilgili ilk açıklayıcı nitelikte tanım 1969 yılında IUCN (Dünya Doğayı Koruma Birliği) tarafından "biyolojik çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların sürekliliğini ve korunmasını sağlamak amacıyla kurulan, yasalarla ve diğer etkili araçlarla yönetilen kara ve deniz parçalarıdır" şeklinde tanımlanmıştır. IUCN tarafından korunan alanlar;

- Mutlak doğa koruma rezervi/yabanıl alan,
- Milli park,
- Doğal anıt,
- Habitat/tür yönetim alanı,
- Kara/deniz peyzaj koruma alanı
- Yönetilen kaynak koruma alanı

yönetim sınıflarına ayrılmıştır (URL 1).

Ancak, farklı şekillerde sınıflandırılmış korunan alanlarda yürütülen turizm faaliyetlerinde gerekli yönetim sistemlerinin sağlanamamış olması, korunan alanların ve biyolojik çeşitliliğin daha fazla tahribine neden olmuştur. Bu gelişmeler beraberinde korunan alanlarda sürdürülebilir ekoturizm yönetiminin etkin bir şekilde nasıl sağlayabilmek adına çeşitli arayışlara yöneltmiştir.

Korunan alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir bir şekilde yönetimini sağlamak için öncelikli olarak korunan alanlar, turistler ve turizm organizasyonları ve yerel halkın katılımının sağlanmasına önem verilmiştir (Strickland-Munro ve ark., 2010: 502).

Bu noktada, özellikle korunan alanlarda gerçekleştirilen ekoturizm etkinliklerinin doğal kaynaklara zarar vermeden sürdürülmesi ve korunan alanlarla iç içe yaşayan yerel halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi için ulusal ve yerel düzeyde söz konusu faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin betimlenmesi, ölçülmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu kıstasların değerlendirilmesi için en önemli araçlar ölçüt ve göstergelerdir. Burada belirlenecek olan ölçütler, korunan alanlarda yürütülen ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini farklı açılardan tanımlayan soyut araçlar olarak ifade edilebilir. Her bir ölçüt için ayrı ayrı tanımlanan göstergeler ise, yine söz konusu korunan alanlar için ölçütlere somutluk kazandıran, ileri düzeyde betimleme işlevi gören ve nicel değerlerle ölçütlerde meydana gelebilecek değişimleri saptamaya katkı sağlayan araçlar olarak tanımlanabilir (Akyol ve Tolunay, 2014: 22). Göstergeler genellikle, karmaşık durumların veya süreçlerin nitel bir hesabını ortaya koymak için kullanılırlar (Akten ve Akten, 2014: 410).

Göstergeler sayesinde, olaylar sayısallaştırılır ve böylelikle karmaşık gerçekler anlaşılır hale gelir. Göstergelerin kullanışlı olmaları için konuyla ilgili, güvenilir, geçerli ve kolay ölçülebilir nitelikte olmaları gerekir (Rametsteiner, 2001'e atfen Durusoy, 2009:4). Dolayısıyla ölçütler korunan alanlarda yürütülen ekoturizm faaliyetlerinde sürdürülebilirlik değerlendirmesinin neye göre yapılacağını belirten ve ölçülemeyen genel kurallar iken, göstergeler ise her bir ölçütün ne olduğunu, ne anlama geldiğini, her bir ölçüte ilişkin ekoturizm etkinliklerinin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini ölçmek, izlemek ve değerlendirmek için kullanılan ve sayısal olarak ifade edilen araçlardır. Denilebilir ki, göstergeler korunan alanlarda yürütülen ekoturizm faaliyetlerinde hedeflerin, sonuçların ve başarının ölçülebilir terimlerle tanımlanmasıdır.

Ölçüt ve göstergeler sayesinde, korunan alanlarda gerçekleşecek olan ekoturizm faaliyetlerinin belirlenmesi, ölçülmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi ve dolayısıyla ekoturizm yönetim sürecinde ortaya çıkan problemlerin belirlenmesi, sorunların temel kaynağı olan risk ve potansiyel

unsurlarının ortaya konulması ve problemin çözümü için neler yapılması gerektiğine dair sağlıklı kararların verilmesi mümkün olabilecektir (UN, 2006 'ya atfen; Gürer, 2009: 11).

Bu çalışmada, dünya genelinde geliştirilmiş olan sürdürülebilir turizm/ekoturizm ölçüt ve göstergeleri ortaya konularak, bunlardan ülkemizin korunan alanlarında gerçekleştirilecek olan ekoturizm etkinliklerinin sürdürülebilirlik temeline dayandırılması ve korunan alanlara özgü geliştirilecek sete altlık oluşturabilecek muhtemel ölçüt ve göstergeleri belirlemektir. Korunan alanlar için belirlenmiş olan yönetim anlayışının ülkemiz koşullarına yansıtılmasıdır. Ayrıca korunan alan yönetiminde yerel düzey taleplere ve orman kaynağının sürdürülebilirlik bileşenlerindeki eğilimlere dayalı olarak ekoturizm yönetim stratejilerinin de geliştirilmesini gerçekleştirilebilecektir. Elde edilen sürdürülebilir turizm/ekoturizm ölçüt ve göstergelerinin kullanımı; biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir ekoturizm ve korunan alan çevresindeki kırsal toplumun yönetimi için gerekli bilginin sağlanmasına da yardımcı olacaktır. İşte bu çalışma bu ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte olacaktır.

## 2. Materyal ve Yöntem

### 2.1. Materyal

Ülkemizde korunan alanlara özgü sürdürülebilir ekoturizm ölçüt ve gösterge setine altlık olarak seçilecek muhtemel ölçüt ve göstergelerin belirlenmesi ve geliştirilmesinde temel amaca ulaşmak üzere öncelikle korunan alanlar, sürdürülebilir turizm ve ekoturizm konuları hakkındaki her türlü kitap, makale, bildiri ve tez vb. bilimsel çalışmalar araştırılmıştır. Ayrıca, dünya genelinde genel kabul görmüş olan ITTO Süreci, Pan- Avrupa (Helsinki) Süreci, Montreal Süreci, Tarapato Önergesi, Kurak Kuşak Afrika Süreci, FAO-UNEP (Yakın Doğu) Süreci, Orta Amerika Süreci ve CIFOR süreçleri gibi uluslararası sözleşmelerin ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) örgütleri ve bilimsel çalışmalarda turizme ilişkin belirlenmiş sürdürülebilir ölçüt ve gösterge setlerinden materyal olarak istifade edilmiş ve bu kaynaklar yardımıyla irdelemeler yapılmıştır.

### 2.2. Yöntem

Çalışma kapsamında öncelikle daha önce yapılmış bilimsel çalışmalar (tezler, makaleler, araştırmalar, projeler vb.) taranarak konuyla ilgili temel bilgiler toplanmıştır. Bu noktada genel olarak dünya genelinde çeşitli sektörlerde sürdürülebilirlik ölçüt ve göstergelerini belirlemeye yönelik bilimsel çalışmalar yaygın olsa da, ülkemizde korunan alanlarda gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla ölçüt ve gösterge setine dair herhangi bir çalışmanın ülkemizde şu ana kadar yapılmamış olması bu çalışmanın önemini de vurgulamaktadır. Araştırma yöntemi olarak, uluslararası sözleşmeler ve örgütler tarafından geliştirilen sürdürülebilir orman yönetimi ile ilgili belirlenmiş olan ölçüt ve göstergelerden korunan alanları ilgilendiren ölçüt ve göstergeler teorik olarak ele alınmış, literatür analizi yardımıyla geniş bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Böylelikle, mevcut durum ortaya konulmuştur. Elde edilen bilgi ve bulgular literatür analizi, doküman analizi ile elde edilmiştir.

## 3. Bulgular

Bu bölümde, uluslararası sözleşmeler ve örgütler tarafından geliştirilen sürdürülebilir orman yönetimi ile ilgili belirlenmiş olan ölçüt ve göstergelerden turizme ilişkin sürdürülebilirlik ölçüt ve göstergeleri ile bilimsel çalışmalarda turizme ilişkin sürdürülebilirlik ölçüt ve göstergeleri sınıflandırılmış ve her sınıflandırılan başlığa yönelik yapılan çalışmalarla ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin ışığı altında, ülkemizin korunan alanlarında sürdürülebilir ekoturizm yönetimine ilişkin muhtemel ölçüt ve göstergelerinin belirlenmesi ile ilgili değerlendirme çalışmaları yapılmıştır.

### 3.1. Uluslararası Sözleşmeler ve Örgütler Tarafından Geliştirilen Turizme İlişkin Sürdürülebilirlik Ölçüt ve Göstergeleri

1990'lı yılların başından itibaren başta orman kaynakları olmak üzere tüm doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve sürdürülebilirliğin tespit, izleme ve değerlendirilmesine yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Bu kapsamda farklı alanlara/kaynaklara özgü sürdürülebilirlik ölçüt ve göstergeleri geliştirilmeye başlanmıştır. İlk olarak 1992 yılında tropik ormanlara ilişkin belirlenen ölçüt ve göstergeler 10 yıl gibi bir süre içerisinde; ITTO Süreci, Pan- Avrupa (Helsinki) Süreci, Montreal Süreci, Tarapato Önergesi, Kurak Kuşak Afrika Süreci, FAO-UNEP (Yakın Doğu) Süreci, Orta Amerika Süreci ve CIFOR olan uluslararası ve bölgesel süreçlerde de gündeme alınmıştır (Durusoy; 2009:26). Söz konusu uluslararası süreçlerde sürdürülebilir orman yönetimi ile ilgili belirlenen ölçütler 4 temel konu ve 8 temel ölçütten oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Uluslararası süreçlerde sürdürülebilir orman yönetimi için tanımlanan temel ölçütler

| TEMEL KONU | TEMEL ÖLÇÜTLER |
|---|---|
| **Orman Kaynakları** | Orman kaynaklarının varlığı |
| | Küresel karbon döngüsü |
| | Orman ekosistem sağlığı ve canlılığı |
| | Biyolojik çeşitlilik |
| **Oman Fonksiyonları** | Orman fonksiyonlarının verimliliği |
| | Çevresel fonksiyonlar ve koruma |
| **Sosyal İhtiyaçlar ve Kalkınma** | Sosyo-Ekonomik fonksiyon ve koşullar |
| **Kurumsal Çerçeve** | Politik ve yasal çerçeve |

Kaynak: URL 2

Bu ölçüt ve göstergelerden korunan alanlara hitap eden ve bu kapsamda belirlenen ölçüt ve ölçüte ilişkin göstergelerden bir kısmı Tablo 2' de gösterilmiştir. İlgili süreçlerde belirlenen ölçüt ve göstergelerin sürdürülebilir orman yönetimine ilişkin belirlenmesi, gösterilen ölçüt ve ölçütlere ilişkin göstergelerin sayıca fazla olması ve bu ölçüt ve göstergelerin çoğunluğunun çalışma kapsamı dışında veya tam olarak hitap etmeyeceği düşünüldüğü için bazı göstergeler Tablo 2 ve Tablo 3' de belirtilmemiştir. Tablolarda gösterilen göstergeler, çalışma için daha anlamlı bulunmuştur.

Tablo 2. Uluslararası süreçlerde korunan alanlara özgü ölçüt ve göstergeler

| SÜREÇLER | ÖLÇÜTLER | GÖSTERGELER |
|---|---|---|
| **ITTO 1992 Mart** | Sürdürülebilir orman yönetimi koşullarının aktifleştirilmesi | Yerel topluluk hakları |
| | Biyolojik çeşitliliğin muhafazası | Her korunan alan türünün sınıfı, ortalama büyüklüğü ve tanımlanmış sınırlarının yüzdesi (%) |
| | | Nadir ve tehlike altındaki flora ve fauna türlerinin varlığı |
| | | Ex-situ korumada strateji |
| | Sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerin sürdürülebilirliği | Her bir sınıflandırmaya göre korunan alanların toplam yüzdesi |
| **Pan-Avrupa (Helsinki) 1993 Haziran** | Ormanların üretim fonksiyonlarının geliştirilmesi ve sürdürülmesi | Avcılık |
| | Diğer sosyo-ekonomik işlevlerin sürdürülmesi | Yerel halkın istihdam oranı |
| **Montreal 1995 Şubat** | Biyolojik çeşitliliğin muhafazası | IUCN sınıflandırmasına göre ormanlık alan miktarı |
| | Çok yönlü sosyo-ekonomik hizmetlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesi ve uzun süreli sürdürülebilir kullanımı | Ormancılık sektörüne doğrudan yada dolaylı katkı sağlayan istihdam miktarı |
| | | Toplam orman arazi alanı içerisindeki rekreasyon alanların miktarı |
| | | Dinlenme ve turizm amaçlı gelenlerin sayısı |
| | | Mevcut tesislerin yapısı |
| | | Turistlerin ziyaret ettikleri gün sayısı |
| | | Rekreasyon ve turizm yatırımları miktarı |
| | Ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetimine yönelik yasal, kurumsal ve iktisadi yapı | Mülkiyet hakları |
| | | Yerel halkın eğitimi |
| | | Bilinçlendirme ve yayın programları |
| | | Kamu politikası |
| | | Fiziki altyapı gelişimi ve korunması |

Kaynak: URL 3

Tablo 3 (Devamı). Uluslararası süreçlerde korunan alanlara özgü ölçüt ve göstergeler

| SÜREÇLER | ÖLÇÜTLER | GÖSTERGELER |
|---|---|---|
| **Tarapato 1995 Şubat** | Sosyo-ekonomik fonksiyonların ve şartların sürdürülebilirliği | Rekreasyon ve turizm faaliyetlerinin artış oranı |
| | Ormanların biyolojik çeşitliliğin muhafazası | Yerel nüfusun yaşam kalitesi |
| | Yerel nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gerçekleştirilen sosyo-ekonomik hizmetler | Yerel nüfusun ekonomik kalkınma göstergeleri |
| **Kurak Kuşak Afrika 1995 Kasım** | Orman ekosistemlerinin korunması ve biyoçeşitliliğin geliştirilmesi | Orman sektörü dış ticaret dengesi |
| | Sosyo-ekonomik faydalar | İstihdam |
| | Yasal, kurumsal ve politik çerçeve | Yerel toplulukların geliri |
| **FAO- UNEP (Yakın Doğu) 1996 Ekim** | Biyolojik çeşitliliğin muhafazası | Korunan alanların toplam miktarı |
| | | Rekreasyon değeri |
| | Sosyo-ekonomik fonksiyonların geliştirilmesi ve şartların korunması ile geliştirilmesi | Anahtar türlerin sayısı |
| | | Halkın katılım derecesi |
| **Orta Amerika 1997 Ocak** | Orman ekosistemlerinin çevresel hizmetlere katkısı | Biyolojik koridor uzunluğu ve alanı |
| | Biyolojik çeşitliliğin muhafazası | Korunan alanların miktarı |
| | | Korunan alan sınıflandırılmasındaki ormanlık alanların miktarı |
| **CIFOR 1998 Eylül** | Politik ve kurumsal çerçeve | Paydaşların hak ve sorumlulukları |
| | Orman ekosistem bütünlüğünün muhafazası | Ekolojik hassas alanların varlığı |
| | Orman yönetim kaynaklarının muhafazası ve ekonomik faydaların sürdürülebilirliği | Tampon bölge |
| | Paydaşlar arasında işbirliği | Biyosfer rezerv fonları |

Kaynak: URL 3

Orman kaynaklarının sürdürülebilirliğine yönelik ölçüt ve göstergelerin geliştirilmesi yine doğal kaynaklara dayalı olarak faaliyetlerin gerçekleştirildiği turizm sektöründe de giderek önem kazanmıştır. 1996 yılında Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından turizmin sürdürülebilirliği için 11 başlık altında göstergeler tanımlanmıştır (Miller ve Twining-Ward, 2005). Turizm sektöründe yaşanan gelişmelere bağlı olarak sürdürülebilirlik ölçüt ve göstergelerinin güncellenmesi gerekli görülmüş ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından 2004 yılında "Turizm Destinasyonları için Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri Rehberi" adlı çalışma ortaya konulmuştur. Çalışmada, ölçülebilmesi daha kolay ve veri bulunabilme olasılığı yüksek 12 temel ölçüt ve ekonomik, sosyal ve çevresel göstergeler başlıklarında toplam 140 adet gösterge belirlenmiştir. Bu göstergelerden 38 adeti ekonomik, 48 adeti sosyal ve 54 adeti çevresel belirleyicilerdir. Sürdürülebilir turizm ile ilgili geniş kapsamda bir çalışma ile ortaya konulan 140 göstergeden, çalışmaya yol gösterici nitelik taşıyacak olan bazı göstergelere Tablo 4'de yer verilmiştir. (WTO, 2004: 245; Çalık, 2014: 36).

*Tablo 4. Dünya Turizm Örgütü tarafından belirlenen sürdürülebilir turizm yönetimine ait ölçüt ve göstergeler*

| Örgüt | Temel Ölçütler | Göstergeler |
|---|---|---|
| Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (2004)- 12 ölçüt / 140 gösterge | Turizmden yerel memnuniyet | Turizmden yerel memnuniyet derecesi |
| | Turizmin toplum üzerindeki etkileri | Turist sayısının yerel halka oranı |
| | | Turizm kaynaklı sosyal hizmet kapasitesi ve sayısı |
| | Turist memnuniyetinin sürdürülebilirliği | Ziyaretçilerin memnuniyet seviyeleri |
| | | Tekrarlı ziyaretçilerin yüzdesi |
| | Turizmin mevsimselliği | Aylık, üç aylık, yıllık turist varışları |
| | | Bütün yıl faaliyette bulunan konaklama işletmelerinin yüzdesi |
| | Turizmin ekonomik faydaları | Turizmde istihdam edilen yerel çalışanların oranı (kadın-erkek oranı) |
| | | Turizm kaynaklı gelirlerin, halkın toplam gelirine oranı |
| | Enerji yönetimi | Kişi başına tüketilen enerji miktarı |
| | | Yenilenebilir kaynaklardan enerji tüketiminin %'si |
| | Su kalitesi ve korunması | Toplam ve turist başına tüketilen su miktarı |
| | | Su tasarruf oranı |
| | İçme suyu kalitesi | Uluslararası standartlara uygun içme suyu kullanan turizm işletmelerinin oranı |
| | | İçme suyu kaynaklı hastalıkların oranı |
| | Atık su yönetimi | Atık su yönetim sistem(ler)ine sahip turizm işletmelerinin oranları |
| | Katı atık yönetimi | Destinasyonda ortaya çıkan katı atık hacmi (aylık) (ton) |
| | | Geri dönüşüm yapılan atıkların toplam atıklara oranı |
| | Turizm gelişiminin kontrolü | Arazi kullanım ve turizmi içeren gelişim planlama süreçlerinin varlığı |
| | | Kontrol altındaki alanın %'si |
| | Turizm kaynaklı kullanım yoğunluğu | Toplam turist varışları (ortalama, aylık) |
| | | Alanda metrekareye düşen turist sayısı |

Kaynak: Çalık, 2014: 54

2008 yılında Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi (GSTC) öncülüğünde kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarından 27 organizasyon bir araya gelerek; sürdürülebilir turizm ölçütleri konusunda dünyanın her yerinde kabul edilebilir genel bir çerçeve oluşturabilmek amacıyla sürdürülebilir turizm planlamalarında kullanılabilecek ölçütleri 4 temel ve 18 alt ölçüt olarak belirlemişlerdir Temel ölçütler; toplumsal refah, doğal ve kültürel çevrenin korunması, ürün kalitesi ve turist memnuniyeti ile yönetim ve izlemedir (Gebhard ve ark.,2009; Somuncu ve Yiğit, 2009; Varnacı Uzun, 2012). 18 alt ölçüte bağlı olarak 78 gösterge geliştirilmiştir. Temel ölçütler ve alt ölçütler ile ilgili göstergeler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir (Tablo 5-6-7).

Tablo 5. Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi tarafından belirlenen sürdürülebilir turizm yönetimine ait ölçüt ve göstergeler

| Temel Ölçüt | Alt Ölçütler | Göstergeler |
|---|---|---|
| Toplumsal Refah | Kazanç ve gelirler | Toplumun turizmden gelir oranı |
| | | Turizmden gelir elde eden aile sayısı |
| | | Gelir tipi |
| | İstihdam | Turizm dışı sezonda işsizlik oranı |
| | | Turizm ile ilgili işlerde çalışanların oranı |
| | | Turizmde yarı ve tam zamanlı çalışanların oranı |
| | | Turizm ile ilgili işlerde halk ile halk dışından çalışanların oranı |
| | | İş amaçlı eğitim fırsatları |
| | Yerel ekonominin güçlenmesi ve uzun vadeli olma durumu | Turizm sektöründe faaliyet gösteren yerel halkın oranı |
| | | Alanda, turizm ile ilgili küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı |
| | | Yerel kaynaklardan gelen malların oranı |
| | | Küçük işletme teşvikleri, kredi programları gibi yerel ekonomiye maksimum fayda sağlayacak önlemler |
| | | Turizmin mevsimsellik göstergeleri (turist/ay sayısı) |
| | | Yıl boyunca alt yapının sağlanması |
| | Yaşam koşullarının iyileşmesi | Teşvik edilen altyapı faaliyetleri |
| | | Yerel halkın turizm altyapısından faydalanma oranı |
| | | Kamu kuruluşları tarafından yeniden kullanılan turizm gelirlerinin oranı |
| | | Turizm işletmelerinin doğrudan katıldığı programlar |
| | Katılım ve yerel kontrol | Bu bilgilere ulaşabilenlerin sayısı |
| | | Turizmin gelişimi konusunda bilgi içeren alanların sayısı |
| | | Sürdürülebilir turizmin rolünü algılayabilmiş kişilerin oranı |
| | | Planlamalara katılan kişi sayısı |
| | | Planlama ve uygulamalara paydaş katılımı |
| | | Planlama sürecine katılım olanaklarından halkın memnuniyet düzeyi |

Tablo 6 (Devamı). Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi tarafından belirlenen sürdürülebilir turizm yönetimine ait ölçüt ve göstergeler

| Temel Ölçüt | Alt Ölçütler | Göstergeler |
|---|---|---|
| Toplumsal Refah | Turizmden memnuniyet | Turistlere karşı tutum |
| | | Turizmin gelişiminden memnun olan kişilerin oranı |
| | | Turizmin fayda getirdiğine inanan kişilerin oranı |
| | Sosyal ve kültürel kalıpların güçlenmesi | Kültürel aktivite ve geleneksel etkinliklerin azalması-artması |
| | | Yerel değerlere ilişkin bilinç düzeyi |
| | | Toplum ve kültüründen gurur duyan yerel halkın oranı |
| | | Yerel yaşam şekillerinde genel değişim |
| Doğal ve Kültürel Çevrenin Korunması | Doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir kullanımı | Uygun kaynak yönetimine sahip işletmelerin oranı |
| | | Turist başına günlük atık ve tüketilen su |
| | | Turizm altyapısının yarattığı etkiler- erozyon, toprak kaybı |
| | | Turistlerin ulaşım tipinin oranları |
| | Doğal mirasın korunması | Korumaya turizmin finansal katkısı |
| | | Koruma önlemleri ile ilgili harcamalar |
| | | Korunan alanların ve çevrenin kullanım seviyesi ve yoğunluğu |
| | | Ekosistemin kalitesi |
| | | Bölgedeki korunan alanların türü |
| | | Koruma alanlarında yerel halkın istihdam oranı |
| | Kültürel mirasın korunması | Kültürel öğelerde turizmin katkısı |
| | | Geleneksel etkinliklerin varlığı ve katılım oranı |
| | | Kültürel ve tarihi özellikleri koruma amaçlı yapılan harcamalar |
| | | Kültürel değerlerin tanıtımının sayı, tür ve kalite anlamında değerlendirilmesi |
| | | Yerel kültür ile ilgili yerel işletmelerin sayısı |
| | Çevre bilincinin artması | Koruma faaliyetlerine yerel halkın katılımını sağlamak için yapılan girişimlerin türü ve sayısı |
| Yönetim ve İzleme | Planlama ve yönetim | İzleme ve yönetim planının varlığı |
| | | Ziyaretçi bilgilendirme merkezlerinin varlığı ve kalitesi |
| | | Turistik kullanım ile ilgili zonlamanın varlığı |
| | | Yönetim ve ziyaretçi hizmetlerinde personel sayısı |
| | | Eğitim düzeyi (korumalar, rehberler) |
| | | Temel ziyaretçi tesisleri (WC, ikram, otopark vb.) |
| | Taşıma kapasitesi | Ziyaretçi kayıt sisteminin varlığı |
| | | Turizmi de içeren, arazi kullanım ve gelişim planı süreçlerinin varlığı |
| | | Belirlenmiş taşıma kapasitesi miktarı |
| | | Turizm için belirlenmiş alanın oranı |
| | | Planlamalarda turizmin gelişimini kontrol altına almak için belirlenmiş kriterlerin varlığı |
| | | Ziyaretçi sayılarının düzenlemesine ilişkin kurallar |

Tablo 7 (Devamı). Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi tarafından belirlenen sürdürülebilir turizm yönetimine ait ölçüt ve göstergeler

| Temel Ölçüt | Alt Ölçütler | Göstergeler |
|---|---|---|
| Ürün Kalitesi ve Turist Memnuniyeti | Hizmetler ve deneyimin kalitesi | Misafirperverliğin değerlendirilmesi |
| | | Turistik ürünler, çekicilikler ve altyapının türü ve sayısı |
| | | Konaklama, yeme-içme, ulaşım ve diğer hizmetlerin kalitesi |
| | | Güvenliğin değerlendirilmesi |
| | | Engelli ve yaşlılar için önlemlerin alınmış olması |
| | Turist memnuniyeti | Alandan memnun olan turistlerin oranı |
| | | Yeniden gelen ziyaretçilerin oranı |
| | | Ziyaretçilerin beklentilerinin karşılanma oranı |
| | Turizm ürün kalitesi ve ekonomik uygulanabilirlik | Toplam turist sayısında artış |
| | | Ziyaretçi harcamalarında artış |
| | | Ürün kalite yönetiminin varlığı ve başarısının değerlendirilmesi |
| | | Yeniden gelen ziyaretçilerin oranı |
| | | Turizm sezonunun süresi |
| | Turistlerle sürdürülebilir iletişim | Turist davranışlarının değerlendirilmesi |
| | | Turist bilgi ve tutumlarının değerlendirilmesi |
| | | Eğitim ve bilgilendirmenin varlığı ve kalitesinin değerlendirilmesi |
| | Barış için kültürel değişimi güç olarak kullanmak | Turist deneyimlerinin değerlendirilmesi |
| | | Yerel halkın turizme ilişkin tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi |
| | | Tur rehberlerinin ve turistlerin yerel halka karşı tutumu |

Kaynak: Gebhard,ve ark., 2009: 15-27

### 3.2.Bilimsel Çalışmalarda Turizme İlişkin Sürdürülebilirlik Ölçüt ve Göstergeleri

Özellikle son yirmi yılda sürdürülebilir turizm konusunda bilimsel çalışmalar da ivme kazanmış ve dünya genelinde doğal bir kaynak olan korunan alanlarda yürütülen turizm etkinliklerinin sürdürülebilirliğini ele alan ve bu kapsamda sürdürülebilir turizm ölçüt ve göstergelerini belirlemeyi amaç edinen çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Abidin, 1999; Miller, 2001; Choi ve Sirakaya, 2005; Bender, 2008; Gebhard ve ark, 2009; Gallaher, 2010; Barzekar ve ark., 2011; Yu ve ark, 2011; Tali ve ark., 2012; Azpillaga, 2013). Bu çalışmalardan bazıları sadece ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini belirlemek amacıyla ölçüt ve gösterge setlerinin oluşturulması amacına yöneliktir (Abidin, 1999; Bender, 2008). Bahsi geçen çalışmalar kapsamında ortaya çıkan temel sürdürülebilir ekoturizm ölçüt ve göstergelerinde; Abidin (1999) çalışmasında 16 ölçüt ve 180 gösterge; Bender (2008) çalışmasında 12 ölçüt ve 68 gösterge tanımlanmıştır (Tablo 8-9).

Tablo 8. Sürdürülebilir ekoturizm yönetimine ait ölçüt ve göstergeler

| Çalışmalar | Ölçütler | Göstergeler | Gösterge Sayısı |
|---|---|---|---|
| Abidin (1999) çalışması | Biyolojik çeşitliliğin korunması | Tehdit altındaki bitki ve hayvan türlerinin sayısı | 11 |
| | Çevresel bozulmalara karşı koruma | Çevresel koruma ile ilgili politika ve yasalar | 11 |
| | Arazi kullanım planlanması | Katı atık yönetim sistemleri | 8 |
| | Ekosistem fonksiyonlarının sürdürülmesi | Orman ekoloji çalışmaları | 9 |
| | Ekosistem, ekolojik sağlık ve sürecin yönetimi | Bozulmuş turizm alanlarının rehabilitasyonu ve bakımı | 10 |
| | Turizm kaynaklarının taşıma kapasitesi | Ekoturizmde kullanılan park alanlarının yüzdesi<br>Turistlerin sayısı | 13 |
| | Katı atık yönetimi | Su kalitesine etkisi | 10 |
| | Su, hava ve gürültü kirliliğinin kontrolü | Su kalitesi /kirlilik indeksi | 13 |
| | Yerel sosyal, kültürel, dini ve tarihi değerlerin korunması | Yerel halkın altyapı, sağlık ve eğitim gelişimi | 14 |
| | Su tutma havzası | Temiz ve kaliteli nehir sistemleri | 10 |
| | Park ve sürdürülebilir turizm yönetiminde yerel halkın katılımı | Profesyonel turist rehberlerinin sayısı<br>Yerel katılımla gerçekleştirilmiş festival, çalıştayların sayısı | 13 |
| | Tüketici / turist memnuniyeti | Alana tekrardan gelen ziyaretçilerin sayısı | 12 |
| | Ziyaretçi güvenliği | Güvenlikle ilgili şikayetlerin sayısı | 10 |
| | Korumaya yönelik eğitim ve halk bilincinin teşvik edilmesi | Halkın çevresel konulara karşı tutumu | 13 |
| | Kurumsal çerçeve | Hizmet içi eğitimlerin sayısı | 13 |
| | Sürdürülebilir ve yeterli fon | Toplam gelir | 10 |

Tablo 9 (Devamı). Sürdürülebilir ekoturizm yönetimine ait ölçüt ve göstergeler

| Çalışmalar | Ölçütler | Göstergeler | Gösterge Sayısı |
|---|---|---|---|
| Bender (2008) çalışması | Doğal kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin korunması | İzleme veritabanı ve envanter kaydı<br>Orman yönetim uygulamalarının sayısı | 7 |
| | Çevresel kaynakların niteliği ve niceliği | Habitat ve tür çeşitliliği<br>Bitki ve hayvan türlerinin önemi | 7 |
| | Çevresel yönetim uygulamaları | Kritik alanların ziyaretçi taşıma kapasitesi oranı<br>Çevresel yönetimin ilkeleri /esasları | 10 |
| | Çevresel öğrenim ve eğitim fırsatlarının temini | Alandaki broşür / kitapçık sayısı<br>Bilgilendirici /açıklayıcı personelin sayısı | 4 |
| | Kültürel kaynakların korunması | Ziyaretçiler, çalışanlar ve yerel halkın kültürel değerler farkındalığının değerlendirilmesi | 4 |
| | Kültürel kaynakların niteliği ve niceliği | Kültürel varlıkların miktarı | 3 |
| | Yerel katılım | Yerel katılımla yapılan programların (festival, kurs, çalıştay vb.) sayısı | 5 |
| | Yerel halka sosyo-ekonomik faydalar | Ekoturizmde çalışan yerel halkın oranı (%) | 5 |
| | Toplumu bilinçlendirme | Ziyaretçiler için uygulanan bilgi, farkındalık ve tutumlarının arttırılma düzeyi | 4 |
| | Tüketici / turist memnuniyeti | Şikâyetlerin sayısı | 5 |
| | Ekoturizm deneyiminin yönetimi | Turistler ile etkileşim | 8 |
| | Kurumsal çerçeve/ kapasite | Hizmet içi eğitim ve kapasite geliştirme | 6 |

### 3.3. Ülkemiz Korunan Alanlarında Sürdürülebilir Ekoturizm Yönetimine İlişkin Muhtemel Ölçüt ve Göstergelerinin Belirlenmesi

Ülkemizde mevcut durumda Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından statüsü tanımlanmış beş korunan alan türü bulunmaktadır. Bu korunan alan türleri şunlardır (URL 4):

- Milli parklar,
- Tabiatı koruma alanları,
- Tabiat parkları,
- Tabiat anıtları,
- Yaban hayatı geliştirme sahaları

Yukarıda ifade edilen korunan alanlar haricinde çeşitli uluslararası sözleşmeler (Ramsar, Bern, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeler vb.) ve ulusal mevzuatımız (2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu, 6831 sayılı Orman Kanunu, 2863 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu vb.) kapsamında da farklı korunan alan sınıfları bulunmaktadır. Dünya üzerindeki korunan alanların sayısı 100 bini aşmış ve toplam alanının ülke yüzölçümüne oranı %12'ye ulaşmışken, ülkemizdeki korunan alanların büyüklüğü yaklaşık 5,6 milyon ha olmasına rağmen, toplam alanın ülke yüzölçümüne oranı %7.24 olarak belirlenmiştir

(WWF, 2008). Ülkemizdeki çeşitli sözleşmeler ve kanunlara göre düzenlenmiş olan ve korunan alanlar sistemi içinde yer alan korunan alan türleri ve toplam sayıları Tablo 10'da gösterilmiştir (URL 5).

Tablo 10. Ülkemizdeki korunan alanlar ve sayıları

| **Korunan Alan Türü** | **Korunan Alan Değeri** | **Sayı** |
|---|---|---|
| Milli Park | Ulusal | 40 |
| Tabiatı Koruma Alanı | Ulusal | 31 |
| Tabiat Parkı | Ulusal | 184 |
| Tabiat Anıtı | Ulusal | 107 |
| Yaban Hayatı Geliştirme Sahası | Ulusal | 80 |
| Gen Koruma Ormanı | Ulusal | 238 |
| Muhafaza Ormanı | Ulusal | 58 |
| Doğal Sit | Ulusal | 1273 |
| Özel Çevre Koruma Bölgesi | Bölgesel | 16 |
| Ramsar Alanı | Küresel | 14 |
| Biyosfer Rezervi | Küresel | 1 |
| Dünya Miras Alanı | Küresel | 11 |

Her ne kadar dünya genelinde çeşitli sektörlerde sürdürülebilirlik ölçüt ve göstergelerini belirlemeye yönelik bilimsel çalışmalar yaygın olsa da, ülkemizde bu alandaki çalışmalar sınırlı sayıdadır. Ormancılıkta sürdürülebilir yönetim için ölçüt ve göstergeleri ulusal düzeyde belirlemeyi amaç edinen (Durusoy, 2009; Akyol, 2010) çalışmaların yanı sıra turizm sektöründe de bu amaçla gerçekleştirilen az sayıda çalışma (Gürer, 2009; Varnacı Uzun, 2012; Çalık, 2014) bulunmaktadır. Ekoturizmin dünyadaki gelişimine paralel olarak ülkemizde de giderek yaygınlaşması ile ekoturizmi korunan alanlar özelinde ele alan bazı çalışmalarda (Yılmaz vd., 2004; Akten, 2009; Nayır, 2009; Yılmaz vd., 2009; Albayrak, 2011) ekoturizm etkinliklerinin mevcut durumunun analiz edilmesi ve ekoturizme yönelik taleplerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Lakin ülkemizde hâlihazırda ekoturizm sektörü için sürdürülebilirliğinin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla ölçüt ve gösterge belirlenmesine yönelik bir çalışma mevcut değildir.

Ülkemizde korunan alanlara özgü sürdürülebilir ekoturizm yönetimi ölçüt ve gösterge setinin en azından ulusal ölçekte geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda yapılacak çalışmaların başlangıç noktası olarak, uluslararası süreçler ve kuruluşlar tarafından turizm alanlarının ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini ölçmek amacıyla geliştirilen çeşitli ölçüt ve gösterge setleri ve korunan alanlarda sürdürülebilir ekoturizm ile ilgili bilimsel çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlardan istifade edilebilir.

Bahsi geçen çalışmalar incelendiğinde ölçüt ve göstergelerin temel dayanağının "Sürdürülebilir Turizm Konseyi" ve "Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü" tarafından belirlenmiş olan ölçüt ve gösterge setleri ile Bender (2008) ve Abidin (1999) tarafından kullanılan ölçüt ve göstergelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu bütün ölçüt ve gösterge setleri ülkemiz şartları göz önüne alınıp incelendikten sonra, Tablo 11-12 ve 13'de sunulan ölçüt ve göstergelerin ülkemiz korunan alanlarında ekoturizm yönetiminin sürdürülebilirliğinin belirlenmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla geliştirilecek olan set için altlık oluşturabileceği düşünülmektedir.

Tablo 11. Ülkemiz korunan alanlarında sürdürülebilir ekoturizm yönetimine yönelik muhtemel ölçüt ve göstergeler

| **Ölçütler** | **Göstergeler** |
|---|---|
| Doğal kaynakların ve biyoçeşitliliğin korunması | Kritik habitat ve ekosistemlerin durumunun korunması |
| | Tehlike altındaki türlerin (bitki /hayvan) korunması |
| | Koruma programlarının eylem planı ve uygulanması |
| | İzleme veritabanı ve envanter kaydı |
| | Orman yönetim uygulamalarının sayısı |
| | Ekolojik bütünlük |
| | Ekoturizmin ekosistemle uyumu |

Tablo 12 (Devamı). Ülkemiz korunan alanlarında sürdürülebilir ekoturizm yönetimine yönelik muhtemel ölçüt ve göstergeler

| **Ölçütler** | **Göstergeler** |
|---|---|
| Çevresel kaynakların niteliği ve niceliği | Alanın doğal güzelliği |
| | Çevresel niteliklerin (su, hava vb.) kalitesi |
| | Hayvan populasyonunun miktarı (kuş, balık, memeliler) |
| | Habitat ve tür çeşitliliği |
| | Bitki ve hayvan türlerinin önemi |
| | Bitki örtüsü zenginliği ve çeşitliliği |
| | Destinasyon alanlarının doğallığı |
| Çevresel yönetim uygulamaları | Katı atık yönetimi |
| | Su, hava ve gürültü kirliliği |
| | Kaynakların tesislerin iyileştirilmesi (rehabilitasyonu) ve bakımı |
| | Kritik alanların ziyaretçi taşıma kapasitesi oranı |
| | Çevresel yönetimin ilkeleri /esasları |
| | Çevresel etkiyi azaltma uygulamaları |
| | Çevresel planlama ve etki değerlendirmesi |
| | Zonlama sistemi ve yönetimi |
| | Yapıların fiziksel ve kültürel peyzajla uyumu |
| | Vandalizmin kontrolü |
| Çevresel öğrenim ve eğitim fırsatlarının temini | Yön işaretleri |
| | Ziyaretçi bilgilendirme merkezinin varlığı |
| | Alandaki broşür/kitapçık sayısı |
| | Bilgilendirici /açıklayıcı personelin sayısı |
| Kültürel kaynakların korunması | Kütüphaneler, arşivler ve müzelerde saklanan ve kayıt altına alınan kültürel mirasların değerlendirilmesi |
| | Ziyaretçiler, çalışanlar ve yerel halkın kültürel değerler farkındalığının arttırılma düzeyi |
| | Çalıştaylarda ve yerel toplantılarda kültürel korumanın desteklenme ve teşvik edilme düzeyi |
| | Koruma önlemleri ve eylemlerin değerlendirilmesi |
| Kültürel kaynakların niteliği ve niceliği | Kültürel varlıkların miktarı |
| | Kültürel varlıkların önem düzeyi |
| | Kültürel varlıkların çeşitliliği |
| Yerel katılım | Yerel halkın yer aldığı katılımcı turizm ile ilgili danışma toplantılarının sayısı |
| | Yerel katılımla yapılan programların (festival, kurs, çalıştay vb.) sayısı |
| | Yerel halkı kapsayan turizm politikası ve yönetim planlarının sayısı |
| | Alan yönetimi ve yerel halk arasında açık iletişim |
| | Yerel halkın alan yönetiminde söz sahibi olma hakkı |

Tablo 13 (Devamı). Ülkemiz korunan alanlarında sürdürülebilir ekoturizm yönetimine yönelik muhtemel ölçüt ve göstergeler

| **Ölçütler** | **Göstergeler** |
|---|---|
| Yerel halka sağladığı sosyo-ekonomik faydalar | Ekoturizmde çalışan yerel halkın oranı (%) |
| | Yerel halkın istihdam yapısı (mevsimsel, tam zamanlı vb.) çalışanların sayısı |
| | Profesyonel tur rehberlerinin sayısı |
| | Yerel ürünlerin üretimi |
| | Alan yönetimindeki kişilerle yerel halk arasında yaşanan çatışmalar |
| Toplumu bilinçlendirme | Eğitim yoluyla koruma farkındalığının arttırılma düzeyi |
| | Ziyaretçiler için uygulanan bilgi, farkındalık ve tutumlarının arttırılma düzeyi |
| | Alanda ikamet edenlerin bilgi, farkındalık ve tutumlarının arttırılma düzeyi |
| | Tur operatörlerinin bilgi, farkındalık ve tutumlarının arttırılma düzeyi |
| Tüketici / turist memnuniyeti | Şikâyetlerin yapısı |
| | Şikâyetlerin sayısı |
| | Yeniden gelen ziyaretçilerin oranı |
| | Alana gelen ziyaretçilerin başkalarına tavsiye etme oranı (%) |
| | Turizm deneyimleri |
| Ekoturizm deneyiminin yönetimi | Çevresel bilgilendirmelerin /açıklamaların mahiyeti ve sürekliliğinin değerlendirilmesi |
| | Ziyaretçilerin doğa ile etkileşimi |
| | Turistler ile etkileşim |
| | Olumlu öğrenme deneyimlerinin teşvik edilmesi |
| | Ziyaretçilerin ekoturizm bilgisi |
| | Hizmet kalitesinin değerlendirilmesi |
| | Yolların ulaşılabilirliği |
| | Ziyaretçi güvenliği |
| Kurumsal çerçeve/ kapasite | Personel performansı ve teknik becerinin değerlendirilmesi |
| | Hizmet içi eğitim ve kapasite geliştirme |
| | Turistlerin ahlak ilkeleri |
| | Politika, mevzuat ve yasaların etkinlik düzeyi |
| | Yönetim planı ve yönetim planının uygulanması |
| | Acenteler ve yerel halkın katılım süreci |

Kaynak: Bender, 2008

## 4. Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda, toplumların turizm anlayışı "3S" (deniz-kum-güneş) anlayışından uzaklaşarak "3E" (eğitim-eğlence-çevre) anlayışına duyarlı, kaynakların daha uzun vadeli kullanımına dayanan, sürdürülebilir turizm, ekoturizm gibi turizm çeşitlerine yöneltmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de özellikle korunan alan olarak nitelenen alanlarda (Milli park, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı vb.) ekoturizm faaliyetlerinin uygulanabilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Ülkemizdeki korunan alanlarda mutlak koruma anlayışının hakim olduğu bir yönetim sözkonusudur. Bu durumda, korunan alan olarak ilan edilen yerler de etkin yönetim sistemlerinin var olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da, korunan alanların yeteri kadar korunamamasına ve korunan alanlarda yaşayan yerel halk ile yöneticiler arasında çatışmalara neden olmaktadır. Ekolojik açıdan hassas olan korunan alanlarda, ekoturizm etkinliklerinin geliştirilmesi hedeflendiğinde, sürdürülebilirlik kavramı öncelikli sa gereken hedef olarak karşımıza çıkmaktadır

Bu amaçlar doğrultusunda kaynakların sürdürülebilirliğine yönelik olarak yapılan koruma ve kullanım modellerinin hayata geçirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması gereklidir. Özellikle, yerel, ulusal ve küresel düzeylerde uzun vadede izlenebilecek bir strateji oluşturularak, özellikle korunan alanlarda gerçekleştirilen ekoturizm etkinliklerinin doğal kaynaklara zarar vermeden devamlılığı ve korunan alanlarla iç içe yaşayan yerel halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve doğal kaynakların ekonomik, ekolojik ve sosyal açıdan sürdürülebilirliği, sürdürülebilir şekilde gerçekleştirilecek olan ekoturizm etkinlikleriyle sağlanabilecektir. Ekoturizm etkinlikleri ile korunan alanlarda gerçekleştirilen değişimlerin izlenmesi ve gelişmelerin takip edilmesi için sürdürülebilirliğin ölçülmesi gereklidir. Bu noktada araştırmanın temel amacı, korunan alanlarda yapılması düşünülen ekoturizm etkinliklerinin ülkemizin sosyal, ekonomik ve ekolojik koşulları dikkate alınarak sürdürülebilirlik temeline dayanması ve korunan alanlar için etkili bir yönetim anlayışının ülkemiz koşullarına yansıtılmasıdır.

Ülkemizde, IUCN tarafından yapılan sınıflandırma ve çeşitli uluslararası sözleşmelere göre korunan çeşitli korunan alan sınıfları bulunmaktadır. Bu farklı statülere göre sınıflara ayrılan korunan alanlar, beraberinde korunan alanların yönetiminin etkin bir şekilde yönetilememesine yol açmaktadır. Her bir korunan alanın kendine özgü bir yönetim anlayışı bulunmaktadır. Bu belirlenecek ölçüt ve göstergelerle birbirinden farklı her bir korunan alan sınıfına göre de ölçüt ve gösterge setleri belirlenebilir. Böylelikle, her bir korunan alan sınıfına göre, her farklı kesimlerin beklentilerinin değerlendirilmesi, meydana gelen tahribatın engellenmesi ve yerel yönetici-yerel halk-ziyaretçiler arasında ortaya çıkan çatışmaların giderilmesinde bir çözüm yolu oluşturabilir. Ayrıca, faaliyetin gerçekleştiği korunan alanda mevcut durum ve gelecekteki ihtiyaçları için hangi ölçüt ve göstergelerin daha önemli olduğu, bu sorunların giderilmesi için alanla ilgili neler yapılabileceği ile ilgili konuların ele alınması ve cevap geliştirilebilmesi mümkün olabilir.

Bu çalışmada, dünyadaki gelişmeler yakından takip edilmiş ve bu süreçlerde ortaya konulan ölçüt ve göstergeler irdelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, ülkemizin korunan alanlarında gerçekleştirilen sürdürülebilir ekoturizm faaliyetleri için toplam 12 adet ölçüt ve her bir ölçüte bağlı 68 gösterge tanımlanmıştır. Bu ölçütler korunan alanlarda gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetleri için sürdürülebilirliğin değerlendirilmesinde kullanılabilecek muhtemel ölçüt ve her bir ölçüte ilişkin göstergelerin temel dayanağıdır. Yapılan değerlendirmelerde, doğal ve çevresel kaynaklar, kültürel kaynaklar / varlıklar, yerel halk ve ziyaretçi memnuniyeti ve kurumsal kapasitenin öne çıkan başlıklar olduğu görülmüştür. Korunan alanda gerçekleştirilen turizm / ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için, alanda koruma-kullanma çerçevesinde yapılan çalışmaların dengesinin gözönüne alınmasına ve ilgili öbeklerin her birinin ihtiyacına yeterli düzeyde cevap verebilecek nitelikte önlemlerin alınmasına dikkat çekilmelidir. Ancak sürdürülebilirlik çalışmaları bir izleme süreci olduğu için çalışmalar kesintisiz ve sürekli olarak devam ettirilmelidir.

Uluslararası çalışmalarda belirlenmiş ölçüt ve ölçüte ilişkin göstergelerde, ülkemiz koşullarına uygun geliştirilecek ölçüt ve göstergelerde konu ile ilgili çalışmaları ve yayınları bulunan uzman kişilerin (akademisyenler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, yerel halk, tur operatörleri) deneyim ve görüşlerinden istifade edilerek, sürdürülebilir ekoturizm ölçüt ve göstergelerin içeriği zenginleştirilmelidir. Uzman kişilerin bu tür çalışmalara katılımı arttırılmalıdır.

Ayrıca, çalışma sonucunda benimsenen ölçüt ve göstergelerle belli bir bölgenin yada korunan alanın öne çıkan özellikleri göz önüne alınarak, sosyal, ekonomik ve ekolojik yapısına uygun olarak birtakım değişikliklere de gidilerek, o alana özgü ölçüt ve gösterge seti belirlenmesiyle daha da başarılı sonuçlar alınmasına yardımcı olacaktır.

Bu ve benzeri uygulamalar korunan alanlarda sürdürülebilir ekoturizm uygulamaları sayesinde ülkemiz açısından büyük önem arz etmektedir. Ancak, yapılacak olan bu çalışmalar muhakkak bir sistem dahilinde bir plan içerisinde yapılmalı, uygun politika ve stratejiler geliştirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

## Kaynakça


ABIDIN, Zaaba Z (1999), The Identification of Criteria And Indicators For The Sustainable Management of Ecotourism In Taman Negara National Park, Malaysia: A Delphi Consensus, Phd Thesis İn Department of Recreation, Parks And Tourism Resources, Morgantown, West Virginia.

AKTEN, Sibel (2009), Korunan Doğal Alanlarda Ziyaretçi Etki Yönetim Yaklaşımı (Gölcük Tabiat Parkı Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

AKTEN Sibel; AKTEN Murat (2014), "Doğal Kaynak Yönetimi İçin Sürdürülebilir İndikatörler ve İlkeler", II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, 22-24 Ekim 2014, Isparta, ss. 404-415.

AKYOL, Ayhan (2010), Sürdürülebilir Orman Yönetimi Ölçüt ve Göstergelerinin Türkiye Modeli, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

AKYOL Ayhan; TOLUNAY Ahmet (2014), "Sürdürülebilir Orman Yönetimi Ölçüt ve Göstergelerinin Türkiye İçin Modellenmesi", SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 15, ss: 21-32.

ALBAYRAK, Ferruh Fatih (2010), Korunan Alanların Ekoturizm Gelişimine Etkileri: Camili Biyosfer Rezerv Örneği, Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Artvin.

AZPILLAGA Luis Galindo-Perez-de; FORONDO-REBLES Concepcion; GARCIA LOPEZ Ana (2013), "Territorial Sustainability in Protected Areas in Spain" Ecological Indicators, 24, pp.403–411.

BARZEKAR Godratollah; AZİZ Azlizam; MARIAPAN Manohar; İSMAİL Mohd Hasmadi; HOSSENI Syed Mohsen (2011), "Delphi Technique For Generating Criteria and Indicators in Monitoring Ecotourism Sustainability In Northern Forests of Iran: Case Study on Dohezar And Sehezar Watersheds", Folia Forestalia Polonica, Series A, 53 (2), pp: 130–141.

BENDER, Maureen Young (2008), Development of Criteria & Indicators For Evaluating Forest-Based Ecotourism Destination: A Delphi Study. Ph.D. Thesis, West Virginia University, Morgantown, West Virginia.

CHOI HwanSuk Chris; SIRAKAYA Ercan (2005), "Measuring Residents' Attitude Toward Sustainable Tourism: Development of Sustainable Tourism Attitude",, Journal of Travel Research, 43, pp: 380 394.

CHOI HwanSuk Chris; SIRAKAYA Ercan (2006), "Sustainability Indicators for Managing Community Tourism",b Tourism Managament, 27, pp: 1274-1289.

ÇALIK, İsmail (2014), Sürdürülebilir Turizm Göstergeleri Kapsamında Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Analizi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

DİLEK E. Figen; ŞAHİN Şükran (2002), "Çevre Duyarlı Turizm Uygulamaları: Yeşil Otelcilik ve Ekoturizm" Kırsal Çevre Yıllığı, ss: 97-116.

DURUSOY, İdris (2009), Türkiye Ormancılığında Sürdürülebilir Orman Kaynakları Yönetimi Ölçüt ve Göstergelerinin Ülke Ölçeğinde Belirlenmesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Orman Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.

GALLAHER, Joanne Esther (2010), Ecotourism as a Social-Ecological System: A Case Study in Guanacaste, Costa Rica, The University of Arizona, Graduate Interdisciplinary Program in Arid Lands Resource Sciences, Ph.D. Thesis, Arizona.

GEBHARD Katrin; MEYER Michael; ROTH Stephanie (2009), "Crıterıa For Sustaınable Tourısm For The Three Biosphere Reserves Aggtelek, Babia Góra And Šumava, Ecological Tourism In Europe (ETE)", Bonn, Germany.

GÜRER, Nilüfer (2009), Dağlık Alanların Kalkınmasında Turizmin Katkısı, Erzurum-Erzincan-Bayburt Bölgesi Örnek Alanı, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

GÜRER, Nilüfer; EKE, Feral (2012), "Dağlık Alanlarda Turizm ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Sürdürülebilirlik Göstergeleri İle İrdelenmesinde Bir Yöntem Önerisi; Erzurum, Erzincan, Bayburt Bölgesi Örneği, Journal of The Faculty of Engineering and Architecture of Gazi University, 27, No:1, ss: 125-133.

KAYNAK Erdener; MARANDU Edward E. (2006), "Tourism Market Potential Analysis In Botswana: A Delphi Study", Journal of Travel Research, 45, pp:227-238.

MILLER Graham; TWINING-WARD Lousie (2005), Monitoring for a Sustainable Tourism Transition The Challenge of Developing and Using Indicators, CABI Publishing CABI International Wallingford Oxfordshire, UK.

NAYİR, Ozan (2009), Isparta Yöresi Korunan Doğal Alanlarında Ekoturizm Talep ve Eğilimlerinin Belirlenmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

OZANER Sancer (2004), "Ekoturizm Nedir Ne Değildir?", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı II. Turizm Şurası Bildirileri, Cilt II, ss: 319-323, Ankara.

RAMETSTEINER Ewald (2001), "SFM Indicators As Tools In Political And Economic Contexts: Actual And Potential Roles", Criteria and Indicators For Sustainable Forest Management eds. Raison, A.G. Brown and D.W. Flinn.

SOMUNCU Mehmet; YİĞİT Turgut (2009), "Göreme Milli Parkı Ve Kapadokya Kayalık Sitleri Dünya Mirası Alanı'ndaki Turizmin Sürdürülebilirlik Perspektifinden Değerlendirilmesi", V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, ss.387-402.

STRICKLAND-MUNRO Jennifer K.; ALLISON Helen E.; MOORE Susan A (2010), "Using Resilience Concepts to Investigate The Impacts of Protected Area Tourism on Communities", Annals of Tourism Research, V: .37, N.2, pp:499–519.

TALI Manijeh Ghahroudi; SADOUGH Seyed Hasan; NEZAMMAHALLEH Mohammed Ali; NEZAMMAHALLEH Sakineh Khatoon (2012), "Multi-Criteria Evaluation to Select Sites for Ecotourism Facilities: A Case Study Miankaleh Peninsula", Anatolia-An International Journal of Tourism and Hospitality Research, Vol. 23, No. 3, pp: 373–394.

UN (2006), "Global Trends and Status of Indicators of Sustainable Development", Background Paper No.2, United Nations Department of Economic and Social Affairs, Division for Sustainable Development, Commission on Sustainable Development, Fourteenth Session, 1-12 May, New York, pp: 8.

URL 1, http://www.iucn.org/about/work/programmes/gpap_home/gpap_quality/gpap_pacategories/, IUCN Protected Areas Categories System, Erişim Tarihi: 09.03.2016.

URL 2, http://www.fao.org/docrep/w4345e/w4345e0c.htm," The Development of Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management", Erişim Tarihi: 13.02.2017.

URL 3, http://www.fao.org/docrep/004/ac135e/ac135e03.htm#TopOfPage, " Criteria and Indicators for Sustainable Forest Management: A Compendium..., Erişim tarihi: 07.02.2015.

URL 4, http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/index.htm, "Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Sorumluluğundaki Statülü Korunan Alanlar", Erişim Tarihi: 09.03.2016.

URL 5, http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/korunanalan1.htm, "Türkiye'deki Korunan Alan Sistemi Hakkında Bilgiler", Erişim Tarihi: 08.03.2016.

VARNACI UZUN, Funda (2012), Ihlara Vadisi Kültürel Peyzaj Alanında Sürdürülebilir Turizm, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

WTO (2004), Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook, World Tourism Organization, Madrid.

WWF (2008), Etkin Korunan Alan Sistemlerine Doğru. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Korunan Alanlar İş Programı Uygulama Kılavuzu, ISBN: 978-605-60247-0-2.

YILMAZ Ersin; OK Kenan; OKAN Taner (2004), "Ekoturizm Planlamasında Katılımcı Yaklaşımla Etkinlik Seçimi: Cehennemdere Vadisi Örneği", Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü, DOA Dergisi, Yayın No:30, Tarsus.

YILMAZ Ersin; ÇOŞGUN Ufuk; KOÇAK Zekeriya; AY Zerrin; ORHAN K. Hale (2009), "Katılımcı Yaklaşımla Ekoturizm Stratejilerinin Belirlenmesi Ve Önceliklendirilmesi: Cehennemdere Vadisi Ve Köprülü Kanyon Milli Parkı Örnekleri", Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü, DOA Dergisi, Yayın No: 51, Tarsus.

YILMAZ İbrahim A; ÜNAL A; ÇAKIR Gülay (2015), "Sürdürülebilir Turizm Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye Bağlamı", Mesleki Bilimler Dergisi, 4 (2), ss: 55-83.

YU Chia-Pin (Simon); CHANCELLOR H. Charles; COLE Shu Tian (2011), "Measuring Residents' Attitudes Toward Sustainable Tourism: A Reexamination of The Sustainable Tourism Attitude Scale", Journal of Travel Research, 50(1), pp: 57-63.